

УДК 343.98

Є.В. Зозуля

Значення встановлення типових ознак дій підозрюваного після скоєння злочину, при розробці криміналістичної характеристики примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Поняття «криміналістична характеристика злочинів» на теперішній час дістало дійсно загальне визнання і обґрунтовано вважається основним елементом методики розслідування окремих видів злочину. Вивчення джерел, присвячених криміналістичній характеристиці дає змогу дійти висновку, що одні автори визначають її сутність у вузькому розумінні, зводячи до описування окремих елементів складу злочину, наприклад, об'єктивної сторони. Інші автори розширюють її зміст, необґрунтовано включаючи в її систему кримінально-правові і кримінологічні аспекти. Такий підхід бачиться дещо невиправданим, оскільки в такому випадку криміналістичні дослідження заходять за межі інших наук предметом вивчення яких являються інші явища, а точніше злочин розглядається в аспектах кримінального права та з поглядів кримінології. Таке розширення предмету вивчення в рамках кримінологічної характеристики призводить до неоднозначного її розуміння з боку практичних працівників органів слідства, а в деяких випадках на повне невикористання ними у своїй діяльності таких елементів криміналістичної характеристики.

Але в такому розумінні не слід нехтувати розробкою нових елементів криміналістичної характеристики які б реально змогли допомогти при розробці методик розслідування окремих видів злочинів. З цією метою бачиться можливість доповнення криміналістичної характеристики деякими елементами, які б змогли більш розширено

розглядати весь масив криміналістично-важливої інформації яку має слідчий при розслідуванні конкретного злочину.

Так, відправними джерелами при розробці таких елементів криміналістичної характеристики примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань вважаємо доцільно використовувати об'єктивні реалії процесу злочинної діяльності, тобто ті процеси які притаманні для підготовки, посягання та скоєння злочину, а також ті які виникають після факту скоєння основного злочину, формуючи, таким чином, постзлочинну діяльність особи, яка скоїла злочин, що особливо важливо для діяльності слідчого.

Постзлочинна діяльність - це наступні після вчинення злочину дії особи, що знаходяться в причинному зв'язку з учиненим нею деліктом [1, с.7]. Таким чином, така діяльність представляє собою повний матеріальний процес, який має місце вже після настання супільно-небезпечних наслідків спричинених вчиненням злочинцем основного злочину. Будь який матеріальний процес, пише В.І. Корюнін, що відображається в природі відзеркалюється в інших матеріальних процесах, так чи інакше пов'язаних з ним, отже всі взаємозв'язані і взаємообумовлені фізичні і психичні вчинки (процеси), в тому числі дії скоєного злочину і особа, на яку здійснено посягання, а також людей, які за тими чи іншими причинами зв'язані із злочином, відображається одне в одному, утворює чисельні наслідки-зміни (сліди). Зв'язок змін з подіями існує об'єктивно [2, с.28-42]. Цілком вірогідно, що такі процеси які виникають при вчиненні злочину, можуть відображатися в постзлочинній діяльності особи яка скоїла примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. Таким чином, вона знаходиться в причинному зв'язку із основним злочином. Вивчаючи такий зв'язок не важко дійти висновку, що така діяльність злочинця так чи інакше залишає за собою певні матеріальні відбитки (сліди), а як відомо вся діяльність слідчого направлена на збирання слідів

злочину, причому не тільки основного, а й слідів які пов'язані із діяльністю злочинця після його вчинення. Таке вивчення інформації про постзлочинну діяльність призводить до надання таким даним статусу доказів. Таким чином, виявлення викликаних злочином змін та їх дослідження з метою пізнання суті, яку вони відображають, видів зв'язків пов'язаних із механізмом його скоєння, діями конкретних осіб, складає першочергове завдання пізнавальної діяльності слідчого. Саме в такій діяльності вбачається пізнавальне значення вивчення та типологізації постзлочинної діяльності. Однією із особливостей механізму скоєння кожного злочину є ситуаційна повторюваність в процесі відображення його елементів, виникнення та зникнення інформації, що міститься в їх слідах. Вивчаючи ці процеси Р.С. Белкін, дійшов висновку, що кожний акт виникнення та зникнення інформації про злочин, як необхідність несе в собі загальне для усіх подібних процесів, що виникають у даній ситуації, це загальне означає можливість виявлення типового, або певних ситуацій розвитку цих процесів, їх механізмів. “Стає принципово можливим, зазначає він, визначення кола ситуаційних типових відображень та відображень об'єктів, засобів відображення, та, що особливо важливо, - наслідків відображення, тобто можливих доказів” [3, с.71]. В цьому бачиться значення не лише тієї інформації яка стосується скоєння основного злочину, а й значення інформації про постзлочинну діяльність злочинця, яка важлива для доказування елементів складу злочину. Типічність процесів, які відображаються в самому злочину із великою вірогідністю відображається в процесах які протікають у постзлочинній діяльності, формуючи при цьому її типічність для усіх подібних ситуацій.

Розгляд постзлочинної діяльності можливо проводити у двох напрямках. По-перше, постзлочинна діяльність особи до моменту початку діяльності правоохоронних органів щодо встановлення ознак злочину, його розкриття та розслідування (тобто на етапі латентності злочину) і, по-друге, постзлочинна діяльність особи з моменту початку

процесуальної діяльності правоохоронних органів щодо встановлення ознак злочину, його розкриття та розслідування [1, с.7]. В першому випадку типологія постзлочинної діяльності особи, що скоїла злочин полягає в створенні умов для приховування слідів свого злочину, тобто основною метою для злочинця стає збереження латентності злочину. Таким чином, на цьому етапі для постзлочинної діяльності характерна негативне втручання в процес виявлення слідів злочину. Слід зауважити, що при скоєнні примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань суб'єкт може вважати себе фактично невинним а точніше вважати, що його дії не є злочинними. У такому випадку бачиться за необхідне визначитися із двома видами скоєння примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань:

1. Скоєння злочину однією особою (безпосередньо кредитором який примушує виконати наявне зобов'язання боржника);

2. Скоєння примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань організованою злочинною групою на замовлення кредитора;

3. Скоєння злочину організованою злочинною групою після проведення її учасниками певної комбінації направленої на виникнення між представником групи та потенційним потерпілим цивільно-правових зобов'язань. В першому випадку ситуація коли особа вважає себе невинною трапляється із доволі високою частотністю, так при опитуванні слідчих та працівників оперативного апарату було встановлено, що практично у 92% випадків для суб'єкта який скоїв злочин стає дивним, що його дії злочинні. При виникненні інших двох видів скоєння злочину для суб'єкта завжди відомо, що його дії мають протиправний характер. Виходячи із такої класифікації слід зауважити і про відмінності постзлочинної діяльності. Так у першому випадку злочинець не приймає певних дій направлених на приховування інформації про злочин а також слідів злочину оскільки не вважає це за необхідне та продовжує звичну для нього життєдіяльність, тобто

сам факт злочину не впливає на його поведінку. Така слідча ситуація, звісно, не представляє особливої складності для слідства оскільки особа скоївши злочин не переходить від нього. В інших двох випадках злочинці не бажають зустрічей із правоохоронними органами а отже вчинений ними злочин впливає на їх поведінку після його вчинення. Постзлочинна діяльність їх може бути виражена у двох напрямках: по-перше злочинці можуть продовжувати свою злочинну діяльність і скоювати інші злочини у тому числі примушування до виконання чи не виконання цивільно-правових зобов'язань (пост злочинна діяльність носитиме деліктний характер); по-друге злочинці будуть чекати на виконання (не виконання) потерпілим його зобов'язань тобто їх пост злочинна діяльність буде не деліктною.

В іншому випадку постзлочинна діяльність особи, що скоїла злочин починається з моменту коли правоохоронним органам стало відомо про скоєння злочину. В такому разі постзлочинна діяльність слід розглядати також в декількох аспектах. По-перше, така діяльність може виникати з моменту коли стало відомо про злочин але кримінальна справа ще не порушена або порушена але особа злочинця ще не відома, тобто кримінальна справа порушена за фактом скоєння злочину. Таке можливе у випадку коли боржника примушують виконати чи не виконувати зобов'язання опосередковано (по телефону) і погрози в його адресу потерпілий сприймає як реальні. Особливістю такої ситуації є наявність типічних дій з боку злочинців, направлених на відвертання від себе уваги з боку правоохоронних органів. Приймаючи до уваги типічність такої ситуації правоохоронці здебільшого використовують її при відбиранні із загальної маси фігурантів саме того хто скоїв злочин, приймаючи при цьому до уваги типічність поведінки злочинця після скоєння злочину. Інша ситуація виникає у разі коли особа злочинця відома і кримінальна справа порушена по відношенню до конкретної особи, підозрюваного. В такому випадку постзлочинна діяльність може виражатися у нейтральній поведінці особи,

у сприянні чи навпаки протидії правоохоронним органам, а також може виражатися у реабілітаційній поведінці особи, яка вчинила злочин.

Як вже відзначалося постзлочинна діяльність може бути або деліктною, або не деліктною. Приймаючи до уваги такий розподіл, бачиться необхідність її вивчення і виявлення типічних її проявів, оскільки її типологізація може слугувати для попередження скоєння злочинцем нових протиправних (деліктних) діянь причому необов'язково, що такі діяння будуть носити лише кримінальний характер.

Як справедливо відзначає С.О. Сафронов постзлочинна діяльність по-перше, може свідчити про суб'єктивну сторону злочину, викривати винного і по-друге, прогнозування можливої постзлочинної поведінки на стадії розкриття та розслідування злочину буде завжди сприяти оптимальній організації самого процесу розслідування [1, с.8]. Саме в такій позиції бачиться необхідність включення в систему криміналістичної характеристики примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань такого елемента як постзлочинна діяльність. Така необхідність базується також на тому, що вона існує завжди незалежно від виду злочину та суб'єктивних характеристик злочинця, а одже в цьому виражається її постійність, а наявність різноманітних її проявів свідчить про типічність її при кожному вивченню скоєння злочину.

Приймаючи до уваги прогностичне значення постзлочинної діяльності можливо цілком ймовірно віднести її до методичних рекомендацій щодо ефективності провадження досудового слідства у справах про примушування до виконання чи не виконання цивільно-правових зобов'язань.

1. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості телесних ушкоджень. Автореф. дис. К., 1999.
2. Корюкін В.І. Вірогідність і інформація // Питання філософії. - 1965. - №6., С.28-42.
3. Белкін Р.С. Збір, дослідження і оцінка доказів. - М., 1966. - 71 с.